

Finnország és a nők – a választójogtól a jóléti államig és tovább

(Bokor Judit interjúja Sinikka Mustakallio finn társadalomkutatóval)

– *Minna Canth, Edith Södergran – ezek a nevek éppúgy nem maradhatnak ki a századforduló finn irodalmi alkotóinak felsorolásából, mint a Nobel-díjas íróé, Sillanpää-é, vagy az ugyancsak nemzetközi hírű költőé, Eino Leinoé. A finn nők talán mégis inkább másvalamivel hívták fel magukra először a nagyvilág figyelmét: 90 évvel ezelőtt Európában elsőként képviselheték a gyengébb nemet a választói urnák előtt.*

– Európán kívül is csak Új-Zélandon (1893-ban) és Ausztráliában (1902-ben) kapták meg hamarabb a nők a választójogot, de ha figyelembe vesszük, hogy ez a jog nálunk egyszerre volt aktív és passzív, tehát a nők nemcsak szavazhattak, ők maguk is megválaszthatóak lettek, valóban világelsősk voltunk! Erre büszkén emlékszünk, még akkor is, ha azóta a történettudomány feltárta, hogy a belső és külső tényezők milyen komplex összhatásként született meg az 1906-os választójogi törvényünk és került sor Finnországban az első, valóban rendkívüli, demokratikus parlamenti választásokra, 1907 márciusában.

– *Ez azt jelenti, hogy a választójogot nem maguk a nők, a nőmozgalmi aktivisták hívták ki maguknak?*

– Pontosabban: nem *csak* a nők, és amennyiben mégis ők, nem elsősorban a nőmozgalomban tevékenykedők. Fontos tudni ugyanis, hogy ez a reform a férfiak számára is döntő fordulatot jelentett: ezt megelőzően a finn választási rendszer a legelavultabb volt egész Európában, s amikor végre megújították, egyszerre került napirendre az összes követelés. Így jött létre Európa akkor legkorszerűbb, legdemokratikusabb parlamentje. A reform előtt 125 000 ember járulhatott az urnákhoz, utána 1 125 000!

– *A korábbi szám nyilván a népesség lélekszámának elenyésző részét jelenthette.*

– A lakosságnak csupán 8 százaléka jutott szavazati joghoz, ugyanis a régi, rendi alapokon nyugvó országgyűlésbe csupán a négy rend (nemesség, papság, polgárok, földművesek) meghatározott feltételeknek eleget tevő képviselői jutottak be, ki-ki a ranglétrán elfoglalt helyének és vagyoni helyzetének (adójának) megfelelő szavazati súllyal. Ez a rendszer a 17. században, II. Gusztáv Adolf svéd király uralkodása alatt, még abban az időben alakult ki, amikor Svédország keleti tartománya voltunk, csakhogy a 19. század végére teljességgel elavulttá és antidemokratikussá vált: a lakosság 70 százaléka már semmilyen rendhez sem tartozott, az ipar kezdett fejlődni, a nemesség kis csoporttá zsugorodott – az egész társadalmi struktúra átalakult. Ekkoriban

több mint 2 millió ember élt falun és közülük csak azok választhattak, akik földtulajdonnal rendelkeztek. Aki más birtokán dolgozott bármilyen formában vagy akár például falusi tanító volt, az nem szavazhatott. Nem arról volt tehát szó, hogy csupán a nők nem rendelkeztek választójoggal, hanem a férfiak nagyobb része sem. És ez a helyzet alkalmas volt a különböző törekvések egyesítésére, a közös fellépésre a reformok érdekében. Más országokban ez több lépcsőben történ; először a férfiak számára sikerült megvalósítani egy új rendszert és csak később érték el ugyanezt a nők számára.

– *Úgy tudjuk, az 1880-as években Finnország a népi, állampolgári mozgalmak évtizedét élte meg.*

– Az akkor az orosz birodalom részét képező, autonóm finn nagyhercegségben az elégedetlenség hullámai magasra csaptak: sorra alakultak a különböző civil szervezetek, amelyeknek ugyan eltérőek voltak a céljaik, de egységesen felléptek az általános és egyenlő választójogért. Különböző ifjúsági szervezetek, női egyesületek, az alkoholelles mozgalom, munkásszerveződések – mindannyian érintettek voltak ebben a témában; a választójog országos ügy lett. Amint azt a kiváló történész, Irma Sulkunen hangsúlyozza, a nők sokat tettek a választójogért, de az, hogy végül megszületett az új törvény, a nőknek és a férfiaknak egyaránt köszönhető. A férfiak sem kaptak volna a nők nélkül akkora jogokat, mint amekkorákat végül megszereztek.

– *Eszerint a nőmozgalmaknak valóban nagyobb volt a füstje, mint a lángja?*

– Ezt semmi esetre sem mondanám. Ők valóban harcoltak a választójogért. Így tett az 1884-ben megalakult Finn Nők Egyesülése (Suomen Naisyhdistys), nem kevésbé az 1892-ben létrejött Unió Nőügyi Szövetség (Unioni Naisasiainitto). Vezetőik – mint például Aleksandra Gripenberg – kapcsolatban álltak más országokban működő női polgárjogi szervezetekkel, részt vettek nemzetközi kongresszusokon. Soraikban felléptek olyan jelentős egyéniségek, mint az író, Minna Canth, aki nemcsak írt, de ahol lehetett, kiállt a nők jogaiért és oktatásáért. Az ő követelésük azonban megállt a férfiakéval azonos választójognál, tehát elfogadták a vagyoni és rendi alapon álló korlátozásokat. Az aktív résztvevők száma sem volt nagyon magas (mintegy kétezren voltak), s leginkább az értelmiségből, a felsőbb rétegekből rekrutálódtak – feltűnően sok volt közöttük például a tanítónő. Sulkunen éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy bár a nőmozgalom kétségtelenül fontos szerepet játszott, de például az akkor országosan legaktívabb civil szerveződés, az alkoholelles mozgalom 21 000 női aktivistája sokkal nagyobb hatást gyakorolt a választójogi harc pozitív kimenetelére, hiszen a szesztilalmi törvényjavaslat parlamenti keresztülviteléhez nekik is égetően szükségük volt a szavazójogra és a parlamenti lobbizás törvény által biztosított lehetőségére. Ráadásul az is a nők és a férfiak közös fellépését mozdította elő, hogy az akkori Finnország még alapvetően mezőgazdasági ország volt, ahol a legtöbb vidéki ember cselédként, béresként dolgozott egymás mellett – férfiak, nők egyaránt. Így a többi országhoz képest a szokásosnál kevésbé alakult ki az a szemlélet, hogy a közélet a férfiak, a családi tűzhely az asszonyok dolga.

– *Minek volt köszönhető, hogy a cár végül meghajolt a népakarat előtt és áldását adta a törvényjavaslatra?*

– Ez nem ment egy csapásra. A századfordulón – a Bobrikov kormányzó nevéhez fűződő „üldözés korában” – az oroszok minden eszközzel el akarták érni, hogy a finnekre is az „összbirodalmi” törvények vonatkozzanak. Az orosz–japán háború elvesztése, majd az 1905 novemberében Oroszországból Finnországra is átterjedő, országos „nagy sztrájk” mégis engedékenységre kényszerítette az orosz uralkodót: létfontosságú volt számára, hogy Finnországban a helyzet nyugvópontra jusson.

– *Mennyire éltek az újdonsült női választók a jogaikkal? Milyen aktivitással járultak az urnák elé?*

– Kezdetben a férfiak aktívabban szavaztak, de az 1970-es évekre ez nagyjából kiegyenlítettődött, sőt, manapság a nők aktívabban a férfiaknál. Az 1987-es választásokon fordult így a helyzet, igaz, később a női választási aktivitás visszaesett egy jó, európai középszintre, 60 százalék körülire.

– *Hogyan alakult a női képviselők aránya a parlamentben?*

– Már az első választásokon tizenkilenc nőt hoztak be a kétszáz tagú testületbe, s hosszú időn át a nők aránya 10 százalék körül ingadozott. A második világháború után hamarosan elértük a 15–16 százalékot, a hetvenes évekre pedig az arány 20 százalékra emelkedett, ami akkor a többi északi országhoz képest is magasnak számított, bár ez a különbség mára nagyjából kiegyenlítettődött. Jelenleg az országgyűlési képviselőink 34 százaléka nő. (Magyarországon 11 százalék!) A nők parlamenti választásokon való szereplését és parlamenti munkáját kiegészíti helyhatósági tevékenységük. Érdekes módon a választójogot előbb kapták meg a parlamentben, mint a helyhatóságokban, ahol csupán 1917-ben lettek választókká. Talán ezzel magyarázható, hogy ma is valamivel kisebb a nők aránya a helyhatóságokban, mint a parlamentben (31 százalék).

– *Parlamenti, önkormányzati képviselőként mekkora hatást gyakorolnak a nők a törvényhozásra, a közérdekű döntéshozatalra?*

– Azok a területek, ahol a nők a képviselői munkában a legaktívabban, a nők, a gyermekek és a családok képviselete, az oktatás, a szociál- és egészségpolitika és minden olyan reform, amely fontos a női egyenjogúság szempontjából. A fejlődés menete általában az volt, hogy először a nőszervezetek kezdtek el foglalkozni egy-egy ilyen témával. Így például Helsinkiben a városi könyvtárat az egyik női egyesület (Suomen Naisyhdistys) alapította meg, azután idővel városi könyvtárrá nőtte ki magát. Ők hozták létre először idősothonokat és óvodákat, később ezekből a szolgáltatásokból városi vagy állami intézmények lettek. A nőket mindig érdekelte az egészségügy is. Kutatóink most azt állítják, hogy az északi országok „jóléti állama” nagyrészt a nők jóvoltából alakult ki. Való igaz, a szociálpolitika és az egészségügy területén a leglényegesebb reformokat a nők nyomására vezették be: így vált a gyermekek napközi gondozásának megszervezése 1973-ban a helyhatóságok köteleességévé, s ugyancsak a hetvenes években került sor az abortusz liberalizálására, és annak bevezetésére, hogy a családtervezéssel kapcsolatos szolgáltatások az egészségügy részét képezzék. Erről a népegészségügyi törvény rendelkezett, s ennek köszönhető, hogy a liberalizálás ellenére nem emelkedett az abortuszok száma. Aztán a gyermekek helyzetének javítása is ilyen terület. Egy másik olyan feladat, amelyet a nők szorgalmaztak, az a

háztartási ismeretek gyarapítása. A nőszervezetek kezdték el a háztartási ismeretek oktatását, s mára elértük, hogy az iskolában lányoknak, fiúknak egyformán tanítsák ezt a tárgyat. Minden gyerek tanul főzni és jártasságot szerez az olyan ismeretekben, amelyek a fogyasztói magatartáshoz kapcsolódnak, például hogyan szerezzük be a háztartáshoz szükséges dolgokat, hogyan tervezzük meg ezek használatát stb. De van általános értelemben vett kézimunka-oktatás is. Hagyományosan a lányoknak inkább kötést, horgolást, varrást, a fiúknak műszaki dolgokat tanítottak. Most ezt egyesítették és mindenki mindennel megismerkedik. Azt akarják, hogy a lányok ne féljenek az egyszerűbb javításoktól és a fiúk se legyenek elveszve a konyhában. Gondot fordítanak az oktatók képzésére is: már 1896-ban létrejött Helsinkiben az első, háztartási ismeretek oktatására felkészítő iskola, amelyet a Suomen Naisyhdistys alapított. Most ez a képzés a Helsinkii Egyetemen belül folyik. Az itt uralkodó felfogás lényege, hogy a háztartás szakmunka, amelyet magától nem tud sem nő, sem férfi jól elvégezni, erre mindenkit fel kell készíteni.

– *Ezekhez a szép elvekhez képest vajon mit mutat a gyakorlat? Mennyire aktívak a nők a gazdasági életben s hogyan osztják meg a munkát egymás között a férfiak és a nők odahaza?*

– A munkavállalók, a bérből és fizetésből élők fele, a vállalkozók egyharmada nő, tehát szinte minden nő gazdaságilag aktív. Falusi relációban korábban sok szó esett a családi földbirtokon dolgozó feleségek státusáról: mivel a törvény értelmében a férj volt a tulajdonos, a gazda, a „mezőgazdasági vállalkozó”, a feleség csupán „segítő családtagként” tevékenykedett. Nagy eredmény, hogy ezt a szemléletet is sikerült megváltoztatni: most mindketten vállalkozók, ha a földbirtokon dolgoznak.

– *A jelenlegi magas finnországi munkanélküliség is ugyanannyira sújtja a nőket, mint a férfiakat?*

– Most igen. Korábban egy eléggé sajátos helyzet alakult ki: a nők munkanélkülisége alacsonyabb volt a férfiakénál. Így volt ez nálunk a gazdasági konjunktúra, de a legutóbbi recesszió idején, a kilencvenes évek elején is: a férfiak munkanélkülisége gyorsabban nőtt, mint a nőké. A múlt nyáron azután fordult a helyzet: igaz, a gazdaság növekedni kezdett, de ez főleg az exportra irányuló ipari termelésre vonatkozik, a nőket inkább a szolgáltatás, valamint a nyilvános szektor foglalkoztatja. Az utóbbiban viszont nálunk is takarékosági, korlátozó intézkedéseket vezettek be, ezért a női munkaerőt csökkentik. Így most a viszonyszám kissé a nők kárára fordult meg. Szeptemberben a férfiak 14,7 százaléka, a nők 15,5 százaléka volt munkanélküli. Kis különbség, de a kilátások elég bizonytalanok a nők számára; az ipar fejlődése nem feltétlenül vonja maga után a női munkahelyek szaporodását.

– *Ezek szerint az északi „jóléti modell” megingása, a „szociális háló” elvékonyodása hátrányosan érinti a nőket?*

– Pontosan ettől félnek a nők. Világos, hogy a szociális és egészségügyi költségvetés megszorítása legjobban a nőket sújtja. Túl azon, hogy a korábban nagyobb szerepet játszó nyilvános szféra főleg nőket foglalkoztatott, éppen a nők azok, akiknek nagyobb szükségük van az ilyen szolgáltatásokra: gyermekgondozásra, a rokkantak és idősek ellátására. Ha a társadalom kisebb részt vállal át az ilyenfajta gondokból, akkor ezek a feladatok a nőkre ma-

radnak. Nagy tehát az aggodalom ezen a területen. Éppen ezért az EU-hoz való csatlakozást is vegyes érzelmekkel fogadják a finn nők: egyfelől az EU egyenlőségi direktíváira gondolva megerősítést várnak egyenjogúsági politikánkhoz, másfelől viszont tartanak az EU-országok nagy részében uralkodó, a mienktől gyökeresen különböző szociálpolitikai szemléletmódtól. Míg nálunk a szociális védelmi rendszer univerzális és individuális, állampolgári alapon álló, a legtöbb nyugat-európai országban (akárcsak Amerikában) a munkavállaló (tehát inkább a férfi!) és annak családja számára biztosított. Mi azt gondoljuk, hogy a női egyenjogúság gazdasági önállóságot jelent, ennek pedig a saját munka és a saját szociális biztonság az alapja. A saját munka elvégzéséhez a nők számára elengedhetetlen, hogy legyen elég szociális szolgáltatás. A nők nálunk most attól félnek tehát, hogy a mi gyakorlatunkat fogják a többiekéhez igazítani, ahelyett, hogy tőlünk akarnának tanulni.

– *S a családi munkamegosztás?*

– Az időmérleg-vizsgálatok szerint a házimunkában a nők naponta átlagosan másfél órával több időt töltenek el, mint a férfiak – itt tehát minden egyenjogúság és az ezért vívott harc ellenére sincs egyenlőség. Ez persze azt jelenti, hogy a nőknek kevesebb idejük jut önmagukra, a kedvteléseikre, a közügyekben való részvételre, pihenésre és bármi másra. De a vizsgálatok szerint nemzetközi viszonylatban még így is az átlagosnál jobb a helyzet nálunk s a tendencia is javuló. Azt is kimutatták, hogy a munkamegosztás kiegyenlítetttsége az iskolázottsággal együtt nő. A hagyományos szemléletmódot jól tükrözik egyébként a reklámok sugallta sztereotípiák: a nők levesporokat reklámoznak, mosószeret és pelenkákat, s ha mégis a munkahelyükön mutatják őket, akkor „szupernők”: szép titkárnők vagy sikeres üzletasszonyok, finom ruhákban, lobogó hajkoronával – és persze a férfiak szolgáltatásban állnak. A dolgozó nők ráadásul gyökeresen különböznek a házimunkát végzőktől. Vannak hatékonyan dolgozó nők és háziasszony típusú nők. Hát ez teljesen hamis; mintha így merülne fel a kérdés: család vagy munka? Mindkettőhöz joga kell legyen a nőknek is. Kicsit reménykedtem abban, hogy itt, Magyarországon, egy éppen most bontakozó piacgazdaságban, másféle szemlélettel találkozom, de a szállodában bekapcsoltam a televíziót és ugyanazok a reklámok köszöntek rám, mint odahaza vagy bárhol másutt a világban. Jó lenne, ha legalább itt valahogy másként mennének ezek a dolgok. Talán nem kellene a Nyugattól *mindent* átvenni.